

Mit, miért, hogyan?

Az Akadémia közgyűlése elé

PUBLICISZTIKA - LXIII. évfolyam, 17. szám, 2019. április 26.

Az eredményes működés - itt meg ott

Nem csoda, hogy Palkovics László, az Innovációs és Technológiai Minisztérium vezetője az MTA kutatóhálózatát (KH) közelebb szeretné tudni magához, akár az MTA jóváhagyása nélkül is. Gondoljuk meg: lassan egy éve már, hogy az ország innovációs teljesítményének növelésére hivatkozva magához vonta a KH költségvetését, és tetszése szerint húzva-engedve a szorításon csorgatja annak 17 milliárdnyi összegét. Az MTA ez idő alatt előbb decemberben egy vastkos mellékletcsomaggal ellátott rövidebb koncepciót, majd a napokban egy 50 oldalas részletes javaslatcsomagot, ún. Fehér Könyvet adott ki a kutatási és innovációs stratégiáról és benne az MTA lehetséges szerepéről.

Miközben a több mint 1400 milliárd forintos költségvetésű ITM-ben egyetlen hasonló tárgyú tervezet sem készült el (legalábbis nem tudunk róla), az MTA KH a maga - teljes egészében még nem is folyósított - 17 milliárdnyi alapellátásából többet volt képes letenni az asztalra, mint a monstre minisztérium a maga szinte korlátlan anyagi eszközeivel a kezében. Azt persze nem lehet kideríteni, hányan dolgoznak az ITM-ben, hiszen nemcsak hogy nyilvános alkalmazotti lista vagy telefonkönyv sincsen (szemben például bármelyik osztrák minisztériummal), de szervezeti ábra, azaz organogram sem látható, sőt a csupán idén február végére elkészült kb. 200 oldalas szervezeti és működési szabályzatukat is egyedül a *Magyar Közlönyre* mutató link révén lehet letölteni. Az pedig a közhelyes hab az ITM tortáján, hogy a kilenc államtitkárság közül egyedül a „tudás- és innovációmenedzsmentért felelős államtitkár” posztja nincs még mindig betöltve, és ott az egyedüli illetékesre, az Óbudai Egyetem korábban vitatott eredményességgel működő kancellárjára, Szigeti Ádám helyettes államtitkára szakadt az Akadémiával kapcsolatos aprómunka.

Ennek a minisztériumnak a vezetője kéri számon az MTA KH-n az eredményeket, hol feldicsérve és kiválónak minősítve alap kutatási és publikációs mutatóit, hol pedig túl kevés közleményt és hivatkozást róva fel neki. Tavaly szeptemberben az Akadémián általa bemutatott vetítményében ez a mondat szerepelt: „A Magyar Tudományos Akadémia és kutatóintézeteinek teljesítménye kiugró: mind produktivitásban, azaz mennyiségben, mind idézetségben, azaz hatásban.” Miután az egyetértésével felállított paritásos értékelő bizottság összességében igen jó bizonyítványt állított ki a KH-ról, a napokban ezt nyilatkozta egy német tudományos blognak az Akadémiáról: „A tervezett átalakítás oka nyilvánvaló: tudományos rendszerünk eddigi teljesítménye gyenge, a nemzetközi összehasonlításban túl kevés a publikáció és a hivatkozás (...)”

Továbbra sem lehet tudni, mi lesz a sorsa a KH 17 milliárdjával is megnövelt „Tématerületi Kiválósági Programnak”, amelyben az összesen 28 milliárdnyi keretösszegre az egyetemek, a kormány alapította intézetek, valamint a megmaradt minisztériumi kutatóhelyek mellett a KH is benyújthatta volna igényét, ha az MTA elnöksége ezt nem kötötte volna egy világos, de azóta is teljesítetlen feltételhez: az idejű költségvetési támogatás törvény szerinti folyósításához. Mindenesre a most folyó tárgyalások egyik pontján az ITM megígérte, hogy az első félévi alapellátást hiánytalanul átutalja. Ezek után kíváncsian várhatjuk, vajon a február 15-i *ÉS*-cikkemben (*Kivégzési szabályzat, 2019/7.*) felsorolt témakörökből melyikre, kiknek és mekkora összegek jutnak a KH-n kívülről pályázó intézmények közül.

Az elnökségi határozat

A legnagyobb érdeklődéssel az elnökség április 16-i állásfoglalását várta mind a tudományos közösség, mind a sajtó. Utóbbi hangsúlyosan emelte ki az ellenállást, pedig valójában csak arról volt szó, hogy az elmúlt időszakban az átalakítás támogatói nem tudták meggyőzően, pontosabban sehogysen megindokolni, milyen érvek szólnak a javaslatuk mellett, a vitától pedig elzárkóztak. Az elnökség végül is ennek szellemében utasította el a KH kiszervezésének gondolatát.

De mit határozott az elnökség, és ennek mi lesz a következménye? Először is két elvet mondott ki. Az egyik a szervezeti autonómiát rögzíti: „Az akadémiai kutatóintézet-hálózat irányítása az önkormányzatiság és a testületi irányítás elvén alapuljon, autonóm jogállású szervezeti formában.” A másik a pénzügyi önállóságra vonatkozik: „Az akadémiai kutatóintézet-hálózat finanszírozása törvényben meghatározott elemekből álló, több évre előre rögzített módon kiszámítható, értékálló, az Országgyűlés által megállapított évenkénti költségvetési támogatással, továbbá kiválósági alapú pályázati támogatással legyen biztosított.”

Nyilvánvaló, hogy ezek a szempontok nemcsak a tárgyalásokon elfoglalt pozíciót, hanem a tavaly nyár óta történtek tanulságát is tükrözik, például abban, hogy a köztestületi formához ragaszkodnak, amiben egyetértésre is jutottak az ITM-oldallal. Mindamelllett az elnökség nem zárkózott el az átalakítástól, például hajlandó a közgyűlés hatásköre alól kivonni a KH-ra vonatkozó döntéseket, a szenátus elnökét az elnök és a miniszter közös javaslata alapján jelölni, a kutatási eredmények nagyobb arányú és hatékonyságú hasznosulását, továbbá egy innovációs alrendszer felállítását elősegíteni és így tovább, a Kollár László (MTA) és Szabó Gábor (ITM) akadémikusok vezette stratégiai munkacsoport javaslatai alapján.

A megfeszített ütemben dolgozó két tárgyaló munkacsoportban jobbra a gyakorlati kérdésekről esett szó, és az április 12-i utolsó ülésükön – több ponton egyet nem értésüket is – rögzített álláspontjuk került az elnökség ülésére. Az MTA honlapján olvasható beszámolóból kiderül, hogy megegyeztek az új irányítási rendszer főbb vonalaiban, bár az irányító testület, a szenátus összetételében nem. Az MTA, ahogy előre látható volt, a kormányzati oldalnak maximum egyharmados részvételét tudja csak elfogadni, az MTA és a KH hasonló arányú képvisellete mellett, az ITM delegációja viszont ragaszkodik a fele-fele megosztáshoz, a közösen kinevezendő elnökkel a csúcson.

Egyetértés volt abban, hogy kétharmados többség kell a nagyobb finanszírozási, szerkezeti változásokhoz és vezetői kinevezésekhez, hogy legyen nemzetközi tanácsadó testület és rendszeres nemzetközi átvilágítás, valamint garantált alaptámogatás, hogy a jövő január 1-ével megalakuló szervezet még egy évig ne változtasson a KH szerkezetén, valamint költségvetési szervként a dolgozóknak megmaradjon a közalkalmazotti státuszuk.

Újraosztják a lapokat

A tárgyalások lezárása után érkezett saját ügyvédi irodájának a címéről az ITM jogi-pénzügyi tárgyalódelegáció-vezetőjének, Gál András Leventének április 14-i levele, melynek mellékletében egy az előző részleges megállapodásoktól eltérő koncepciót vázol fel, és elveti a már aláírt megállapodást, például a javasolt új szervezet köztestületi formájáról. Ahhoz, hogy lássuk, milyen gondossággal készül egy ekkora horderejű javaslat, betűhíven idézem a preambulumot követő bekezdést.

„Az Eötvös Lóránd Kutatási Hálózat elnevezésű fejezet, a fejezet irányító szerve feladatait ellátó Eötvös Loránd Kutató Hálózat Titkársága mint költségvetési szerv, a költségvetési szerv irányítása alatt álló Eötvös Lóránd Kutató-intézet Hálózati tagként (jelenleg) költségvetési szervként működő kutatóintézetek és az Eötvös Lorán Kutató Hálózat Titkársága feletti munkáltatói jogokat gyakorló, a fejezet pénzeszközei feletti törvényben meghatározott rendelkezési jogot gyakorló Irányító Testület, az Eötvös Loránd Kutató Hálózat Tudományos Tanácsa létrehívására vonatkozó szervezet-fejlesztési koncepció sarokpontjai és főbb

megállapításai (2. sz. alatt csatolt szervezeti ábra)...”

Számos új elem mellett ennek a „magyar tudásipari ökoszisztéma teljességét megjelenítő nagyobb testületnek” talán az a legmeglepőbb vonása, hogy a 15 MTA-intézet mellé „a hozzájuk mérhető és rokonítható kutatóintézeti tevékenységet végző kormányzati kutatóintézetek tagságával”, összesen 10 taggal bővítené az eddigi listát. Nyilván azért, hogy ha a KH-nak megadják a delegálási jogot a szenátusba, akkor legyen, aki ellensúlyt képez – tekintet nélkül arra, hogy közülük a legtöbbnek értékelhető tudományos teljesítménye nincsen, hogy őket máig nem mérték fel az MTA KH-n végzetthez hasonló eljárással, hogy kutatóikat és vezetőiket nem nyilvános pályázati eljárással alkalmazzák és í. t.

Azon már csak ironizálni lehet, hogy újabban csak az Eötvös családban tudnak újsütetű tudományos névadóink keresgélni: előbb a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen létesítettek február 1-jével az apa nevét viselő Eötvös József Kutatóintézetet, most meg, tekintet nélkül a fiúról elnevezett legnagyobb tudományegyetemre, valamint a patinás fizikai társulatra, a sok magyar tudós közül éppen Eötvös Lorándra esett a választásuk mint az új intézményt hitelesítő személyre – lehet, hogy csak a most lezajlott évfordulós megemlékezések miatt jutott az eszükbe? De ha már a szervezet nevét nem tudták kétszer egyformán feltüntetni, legalább a tudós nevét tudták volna pontosan leírni...

Nagyobb gond azonban, hogy a stratégiai munkacsoportban született megegyezéssel szemben a KH fölé egy másfajta szervezetet ajánl, amelyben a titkárság vezetőjének jelentős jogosítványai lesznek, de nem derül ki, milyen döntési rendben alapíthatók és szüntethetők meg intézetek, ám megnyitja a lehetőséget a KH intézményeinek gazdasági társasággá való átalakulása előtt, és a titkárság fölé rendelt irányító testület tagságát is másképp állítaná össze.

Olvassunk pontosan

Az elnökség határozatának a visszhangjából nem annyira a maradék független sajtó elismerése az érdekes, hiszen az megjósolható volt, hanem az ITM közleménye, amely egy sajátos mondatpárral indít: „A kormány nem kevesebb, hanem több kutatást szeretne. Az a cél, hogy a hazai tudományos kutatásokra fordított milliárdok a magyar gazdaság hatékonyságát és versenyképességét növeljék.” Lefordítom: „Minket, az ITM-et azzal vádolnak, hogy csökkenteni akarjuk az alapkutatásra fordított összegeket és helyette az alkalmazott kutatásokat és innovációs fejlesztéseket támogatjuk. Pedig tényleg ezt akarjuk.” Azok a milliárdok pedig, amiket a kormány eddig a kutatásra fordított, már hosszú ideje az OECD-országok alsó fertályába terelik hazánkat a GDP-arányos kutatási ráfordításokat tekintve. Nálunk a nemzeti összterméknek mindössze 0,32 százalékát adja az állam a kutatási-fejlesztési szférának, ráadásul 2005 óta folyamatosan csökken az egyetemek és a kutatóintézetek aktivitása: az akkori 53 százalékról 2016-ra 26 százalékra esett vissza. Tessék mondani, hol van az a sok-sok milliárd, amit számon tetszenek kérni?

A tárca közleménye, amelyet a kormány sajtó minden további kommentár nélkül vett át, többször is említi a március 8-án aláírt szándéknyilatkozatot, és úgy hivatkozik rá, mintha az alapot adott volna a KH kiszervezésére: „Palkovics László innovációért és technológiáért felelős miniszter és Lovász László akadémiai elnök közös szándéknyilatkozatot írt alá, melyben az MTA elnöke tudomásul vette, hogy a kutatóhálózat a jövőben az Akadémia szervezetének közvetlen keretén kívül, önállóan működik majd.” Ugyanez a megfogalmazás bukkan fel az ATV április 15-i, tehát az elnökségi ülés előtti napon közzétett összefoglalójában: „A Lovász-Palkovics-szándéknyilatkozatban az MTA elnöke »tudomásul vette«, hogy a kutatóhálózat az Akadémián kívül működik.”

Csak hogy a szándéknyilatkozat kulcsmondata egészen pontosan így szól: „az MTA elnöke tudomásul vette, hogy a Kormány az MTA kutatóintézet-hálózatát az Akadémia szervezetén kívül kívánja működtetni.” A gyengébbek kedvéért egy rövid jelentéstani kurzus következik. Ha X tudomásul veszi, hogy Y el kívánja adni a Lánchidat, akkor vajon mindjárt egyet is ért vele? Ilyenkor ugyanis az történik, hogy X közli Y-nal: ez és ez a szándéka, mire Y bólint egyet és kijelenti, hogy „értem: tehát ezt meg ezt akarod csinálni”.

Mondhatja-e a magyar nyelvet értelmesen használva bárki is, hogy ezzel Y beleegyezését adta ahhoz, hogy X eladja a Lánchidat? Hogy tovább feszítsem a húrt: korlátozhatja-e, kritizálhatja-e az MTA elnöke az ITM miniszterét szándékainak kifejezésében? Mondhatja-e ebben az esetben azt, hogy „nem, nem veszem tudomásul, hogy ezt meg ezt akarod csinálni”? Az ITM közleménye, valamint a felületes sajtómunkások úgy vélték, ezt látják az idézett mondat helyén: „az MTA elnöke tudomásul vette, hogy a kormány az MTA kutatóintézet-hálózatát az Akadémia szervezetén kívül *fogja* működtetni.” De bármennyire szeretnék volna, a hiteles szöveg nem ez volt.

Kitérő a hasznosságról

Az átalakítók egyik leggyakoribb érve az akadémiai szabadalmak és innovációk hiánya. Nem először hangsúlyozom, hogy előbb a szakpolitikai alapozásnak kell megtörténnie, és csak utána érdemes nekifogni az átalakításoknak, fejlesztéseknek. Az MTA ebben mindig is kész volt közreműködni: legfrissebb példája a bevezetésben említett, egyébként szintén Eötvös Loránd nevét viselő vitaanyag, amelyben sorra veszik az alap kutatás, alkalmazott kutatás, fejlesztés, szabadalom, innováció fogalmait és összefüggéseit, rámutatva például arra, hogy az innováció nem tudományos intézetek, hanem vállalkozások feladata, amit az előbbiek megfelelő együttműködés révén támogatni képesek. Az [Eötvös2020](#) letölthető az MTA honlapjáról, és legalább a kétlapos vezetői összefoglalóját lenne érdemes minden érdeklődőnek elolvasnia. (mta.hu)

Ami pedig a szabadalmak elégtelen számát illeti, az adatok mást mutatnak egy hamarosan elkészülő beszámoló szerint. Az elmúlt 15 évben összesen 368, éves átlagban 24,5 szabadalmat jegyeztek be az MTA KH intézményei, ami a mintaként rendszeresen felhozott Max Planck Társaság kutató- és finanszírozásarányos teljesítményével összehasonlítva sem szégyellni való eredmény: a kutatók számára vetítve kétszeres, a költségvetési támogatásra vetítve pedig hatszoros a különbség – az MTA javára. A KH-nak egyébként nemcsak az ipari kapcsolatokból származó bevétele érte el az állami finanszírozás egyötödét, kb. 4 milliárd forintot 2018-ban, hanem összességében is nyereséges az államháztartási szabályozók szerinti számítás alapján.

Mi várható?

Az MTA elnöksége tehát meghozta határozatát. Bár az újraosztott lapok következtében a tárgyalások folytatódnak, és korábbi jóslatom ellenére a tudományos osztályok rendkívüli üléseken vitathatják meg a közgyűlési előterjesztéseket, továbbá április 30-ára valószínűleg újabb elnökségi ülést hívnak össze, ezzel együtt várható, hogy a határozatcsomag nagyjából a mostani tartalommal kerül a közgyűlés elé. Ha az ennek szellemében készült javaslatsort jóváhagyja a közgyűlés, akkor nyilván nem arra ad felhatalmazást, hogy az ott felsorolt átszervezési megoldásokat azonnal kodifikálják az akadémiai törvény módosításaként, hanem arra, hogy az ITM-mel szemben az MTA tárgyalóküldöttsége ezt az álláspontot juttassa érvényre, azaz hogy ez legyen a maximum, ameddig a tárgyalásokon engedhet. Amennyiben az ITM ennél többet kívánna (és az elnökség ebbe a további tárgyalásokon beleegyezik), akkor annak jóváhagyásához új közgyűlési határozat kell majd. Ha pedig a parlament az MTA hozzájárulása nélkül módosítja az akadémiai törvényt, lelkük rajta, de akkor az már nem az „MTA kutatóhálózata” lesz majd – annak minden nemzetközi következményével együtt.

*

Az egyetlen visszatérő fordulat a KH átalakításának megindokolásában az, hogy „így jobban fog működni”. Harmincöt évvel ezelőtt egy fiatal csapattal megjelentettünk egy azóta átdolgozott kiadásokban újrapiublikált nyelvészeti ismeretterjesztő könyvet, amelynek bevezetőjében ezt írtam: „két-három szinte gyermekien egyszerű kérdést ismételtünk itt: Tulajdonképpen mi ez? Miért van így, és Hogyan

alakulhatott ilyenné?” Bármilyen meglepő is, valójában ilyenek a tudósok, a tudomány alapkérdései. Nem csoda, hogy most is efféle válaszokat várunk a kutatóhálózat átalakítása ügyében: pontosan mit kell megváltoztatni; miért, azaz mely okokból és milyen céllal van szükség a változtatásokra; végül pedig hogyan érhetjük el ezeket a célokat az átszervezés eredményeképpen?